

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.645:343.13(477)

DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2025.4.28>

ВОЛОЩУК О.Т.

**СПІВПРАЦЯ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ УКРАЇНИ
З МІЖНАРОДНИМ КРИМІНАЛЬНИМ СУДОМ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ****COOPERATION BETWEEN UKRAINE'S PRE-TRIAL INVESTIGATION
AUTHORITIES AND THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT IN
THE CONTEXT OF ARMED AGGRESSION:
CRIMINAL PROCEDURE AND INTERNATIONAL LAW DIMENSIONS**

У статті досліджено роль органів досудового розслідування України у забезпеченні ефективної співпраці з Міжнародним кримінальним судом у контексті збройної агресії російської федерації проти України. Проаналізовано механізми документування воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду. Закцентовано увагу на тому, що співпраця з Міжнародним кримінальним судом наразі неможлива щодо злочину агресії і окреслено ряд проблемних питань, які впливатимуть у майбутньому при настанні такої можливості. Розкрито, що ефективне розслідування зазначених категорій злочинів потребує тісної взаємодії українських правоохоронних органів – зокрема Національної поліції та прокуратури – з органами міжнародної кримінальної юстиції. Наведено приклади практичної співпраці України з Міжнародним кримінальним судом (участь міжнародних прокурорів у документуванні масових вбивств цивільного населення в Бучі, Ірпені, Маріуполі). Проаналізовано проблеми доказування в умовах воєнного конфлікту, зокрема допитів потерпілих та електронного доказування. Зазначено, що міжнародні злочини мають ознаки масштабності та системності, що зумовлює необхідність гармонізації кримінального процесуального законодавства України із міжнародними стандартами. Обґрунтовано необхідність внесення змін до кримінального законодавства України та вироблення єдиної національної політики у сфері міжнародного співробітництва та допомоги у справах щодо міжнародних злочинів. Зроблено висновки про те, що ефективна співпраця між органами досудового розслідування України та Міжнародним кримінальним судом є критично важливою для належного документування, фіксації, розслідування та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні міжнародних злочинів. У контексті триваючої збройної агресії РФ проти України така співпраця виходить за межі юридичної техніки – вона стає фактором міжнародної стабільності, довіри до міжнародного кримінального правосуддя та відновлення справедливості.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид, транснаціональна злочинність, досудове розслідування, правоохоронні органи, Національна поліція, міжнародне співробітництво та допомога.

© ВОЛОЩУК О.Т. – кандидат юридичних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини (Чернівецький навчально-науковий юридичний інститут Національного університету «Одеська юридична академія») <https://orcid.org/0000-0003-0991-5605>

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

The article examines the role of Ukraine's pre-trial investigation bodies in ensuring effective cooperation with the International Criminal Court in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine. The mechanisms for documenting war crimes, crimes against humanity, and genocide are analyzed. Attention is drawn to the fact that cooperation with the International Criminal Court is currently impossible regarding the crime of aggression and a number of problematic issues that will arise in the future if such an opportunity arises are outlined. It is revealed that effective investigation of the above categories of crimes requires close cooperation between Ukrainian law enforcement agencies – in particular, the National Police and the Prosecutor's Office – with international criminal justice bodies. Examples of practical cooperation between Ukraine and the International Criminal Court are given (participation of international prosecutors in documenting mass killings of civilians in Buch, Irpen, and Mariupol). The problems of evidence in conditions of military conflict are analyzed, in particular, interrogations of victims and electronic evidence. It is noted that international crimes have signs of scale and systematicity, which necessitates the harmonization of the criminal procedural legislation of Ukraine with international standards. The need to amend the criminal legislation of Ukraine and develop a unified national policy in the field of international cooperation and assistance in cases of international crimes is substantiated. It is concluded that effective cooperation between the pre-trial investigation bodies of Ukraine and the International Criminal Court is critically important for the proper documentation, recording, investigation and prosecution of persons guilty of committing international crimes. In the context of the ongoing armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, such cooperation goes beyond legal techniques – it becomes a factor of international stability, trust in international criminal justice and the restoration of justice.

Key words: *International Criminal Court, crime of aggression, war crimes, crimes against humanity, genocide, transnational crime, pre-trial investigation, law enforcement agencies, National Police, international cooperation and assistance, forensic expertise.*

Актуальність теми дослідження. Збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася у 2014 році та трансформувалася у повномасштабне вторгнення з 24 лютого 2022 року, поставила перед Українською державою комплекс безпрецедентних викликів у сфері міжнародного кримінального правосуддя. Наслідком цих подій стало те, що Україна вперше у своїй сучасній історії опинилася в ситуації, коли на її території вчиняються не лише традиційні кримінальні правопорушення, а й міжнародні злочини – злочин агресії, воєнні злочини, злочини проти людяності, а також елементи геноциду. Масштаби та характер цих злочинів свідчать про системність і цілеспрямованість агресії, адже вони супроводжуються руйнуванням об'єктів цивільної інфраструктури, вбивствами, катуваннями, примусовими депортаціями та іншими грубими порушеннями міжнародного гуманітарного права. У такій ситуації особливої ваги набуває ефективна співпраця українських органів досудового розслідування з Міжнародним кримінальним судом (МКС, Суд), який володіє мандатом на переслідування найбільш тяжких злочинів, що становлять загрозу міжнародному миру, безпеці й людству в цілому.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання міжнародного співробітництва у сфері кримінальної юстиції та співпраці з міжнародними судовими інституціями досліджували українські вчені, зокрема О. Мережко, М. Гнатовський, О. Задорожній, В. Василенко, В. Репецький, В. Гутник тощо. У їхніх роботах розкриваються окремі аспекти юрисдикції МКС, нормативно-правового забезпечення взаємодії національних правоохоронних органів із міжнародними структурами, а також принципи та механізми міжнародної кримінальної відповідальності. Зарубіжні фахівці теж активно долучаються до цієї проблематики, зокрема можна виокремити доробки А. Коєнінг, Л. Фріман, М. Мілановича, В. Шабаса тощо. Однак комплексних досліджень, що охоплюють практичні механізми документування злочинів у контексті співпраці з МКС, зокрема з урахуванням повноважень органів досудового розслідування (насамперед Національної поліції та органів прокуратури), у сучасній українській науці поки що обмаль.

Мета статті є аналіз міжнародно-правових і кримінально-процесуальних засад взаємодії українських органів досудового розслідування з Міжнародним кримінальним судом у контексті розслідування міжнародних злочинів, вчинених під час збройної агресії РФ проти України, а також виявлення проблемних аспектів реалізації цієї співпраці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародне співробітництво у сфері боротьби з міжнародними злочинами є ключовим елементом глобальної системи кримінальної юстиції, оскільки воно забезпечує ефективну взаємодію держав у притягненні до відповідальності осіб, винних у вчиненні найтяжчих порушень міжнародного права. У цьому контексті важливим є забезпечення належної координації зусиль держав, міжнародних судових інституцій та спеціалізованих органів, що дає змогу забезпечити об'єктивність і правову визначеність у кваліфікації злочинів та притягненні до відповідальності держави-агресора [2]. Відповідно до статті 86 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) [6], держави-учасниці зобов'язані всебічно співпрацювати з Судом у процесі розслідування та переслідування злочинів, що належать до його юрисдикції.

Україна, будучи повноправною стороною Римського статуту станом на 1 січня 2025 року, раніше двічі визнавала юрисдикцію МКС – у 2014 та 2015 роках, відкрила шлях до розслідування злочинів проти людяності та воєнних злочинів, зокрема у межах кримінального провадження, відкритого Офісом прокурора МКС у 2022 році. Попри цей важливий крок у напрямі посилення міжнародно-правової відповідальності за злочини, вчинені на території України, повна імплементація положень Римського статуту залишається складним завданням. Процес виконання міжнародно-правових зобов'язань і налагодження ефективної взаємодії з органами міжнародної кримінальної юстиції супроводжується низкою системних проблем. До таких належать, зокрема, необхідність адаптації національних процедур до стандартів МКС, відсутність уніфікованих методик допитів свідків, обмежений доступ до тимчасово окупованих територій, а також дефіцит висококваліфікованих експертів у сфері міжнародного кримінального права. У цьому контексті особливої актуальності набуває діяльність національних правоохоронних органів, які здійснюють документування міжнародних злочинів, що є важливою складовою співпраці з МКС.

З перших днів повномасштабного вторгнення рф на територію України органи Національної поліції України, Державного бюро розслідувань, Служби безпеки України та Офіс Генерального прокурора активно фіксують факти вчинення воєнних злочинів, злочинів проти людяності та елементів геноциду. Обсяг задокументованих злочинів свідчить про масштабність злочинної діяльності збройних сил рф. Станом на 31 січня 2025 року правоохоронці відкрили 140 956 кримінальних проваджень за фактами злочинів, скоєних військовими рф та їх пособниками, серед яких 125 079 – воєнні злочини, 9 320 – порушення територіальної цілісності, 4 268 – колабораційної діяльності та 274 – державної зради [4].

Разом з тим, попри активну роботу правоохоронних органів, залишаються суттєві проблеми, з якими стикаються українські слідчі та прокурори при співпраці з МКС. Однією з найсерйозніших труднощів у такій взаємодії є відсутність узгоджених національних протоколів співпраці. Без чітких процедурних механізмів і належної координації між українськими та міжнародними слідчими органами неможливо забезпечити повноцінну доказову базу для Міжнародного кримінального суду. На необхідності професійного та процесуально вивіреного підходу до збору доказів акцентує і М. Гнатюк, підкреслюючи, що ефективність документування міжнародних злочинів безпосередньо залежить від кваліфікації осіб, залучених до цього процесу. За його словами, *«збирати такі докази насамперед мусять професіонали... збирати так, щоб потім ці докази були використані у кримінальному процесі. Бо одна справа говорити про те, що це російські війська вчинили, а зовсім інша – щоб ці докази дали можливість у конкретних кримінальних справах встановити вину конкретних осіб і притягти їх до відповідальності»* [8]. Отже, належна організація доказового процесу є ключовою передумовою результативної взаємодії з МКС, адже правові та процедурні бар'єри суттєво ускладнюють як збір доказів, так і забезпечення їх допустимості в міжнародних судових процесах.

Окрему увагу привертає проблема юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії. Юрисдикція Суду у цій частині поширюється лише на держави, які є сторонами Римського статуту або офіційно визнали його дію. Враховуючи, що рф у 2016 році відкликала свій підпис під цим міжнародним договором, застосування положень Статуту щодо злочину агресії до її представників залишається суттєво обмеженим. Крім того, кампальські поправки до Римського статуту, що визначають поняття та склад злочину агресії, набрали чинності лише 17 липня 2018 року [5], що виключає можливість їх ретроактивного застосування до подій, які відбулися раніше. Такі обмеження створюють реальні труднощі для притягнення осіб до відповідальності, однак, як зауважує відомий український юрист-міжнародник і дипломат Володимир Василенко, навіть за наявності цих перешкод МКС може ініціювати кримінальне переслідування за умови наявності належно задокументованих доказів [9]. Принцип невідворотності відповідальності залишається ключовим у міжнародному праві і надає можливість діяти навіть

у складних юрисдикційних умовах. Саме тому в Римському статуті передбачені механізми, що дозволяють реалізувати юрисдикцію Суду навіть без формального визнання його компетенції державою. Зокрема, стаття 13 дозволяє відкривати провадження за ініціативою прокурора МКС (*proprio motu*) за умови дозволу Палати попереднього провадження або за направленням Ради Безпеки ООН згідно з главою VII Статуту ООН [7]. Цей механізм уже застосовувався на практиці, наприклад, для розслідувань у Судані (Дарфур) [17] та Лівії [14] у 2011 році. Завдяки таким положенням МКС може забезпечити міжнародну відповідальність навіть тоді, коли формальні механізми взаємодії обмежені, за умови наявності належно задокументованої доказової бази.

Абсолютно виправдано західні фахівці, такі як М. Міланович та В. Шабас, наголошують на важливості поєднання міжнародних і національних механізмів для розслідування агресії та ефективної координації між різними юрисдикціями. Зокрема, М. Міланович відзначає, що національні механізми, спеціальні трибунали та *ad hoc* судові формати залишаються критично важливими для заповнення прогалин у міжнародній юрисдикції [16], тоді як В. Шабас додає, що процесуальна координація і дотримання прав людини в кожній юрисдикції визначає допустимість доказів та справедливість судового процесу [19].

Враховуючи сучасні реалії та інтенсивність використання цифрових технологій у сфері документування воєнних та інших міжнародних злочинів, слід зазначити, що цифрові методи збору доказів та OSINT (open-source intelligence) здатні суттєво підвищити ефективність доказової бази, за умови їх застосування відповідно до міжнародно визнаних стандартів, таких як Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations. Цей документ, розроблений фахівцями UC Berkeley Human Rights Center спільно з Управлінням Верховного комісара ООН з прав людини, встановлює етичні, методологічні та процесуальні стандарти збору, верифікації й зберігання цифрових доказів із відкритих джерел для подальшого використання в міжнародних судових процесах [11]. Щодо цифрових і відкритих джерел, експерти UC Berkeley Human Rights Center, зокрема Алєкса Коєнінг і Ліндсей Фріман (автори Berkeley Protocol) [15], вказують, що дотримання встановлених стандартів істотно підвищує можливість допущення цифрових доказів у міжнародних провадженнях, а в тексті Berkeley Protocol безпосередньо зазначено: «Можливість розслідувати такі твердження має особливу цінність для слідчих, які не можуть своєчасно фізично потрапити на місця злочинів» [18]. Це підкреслює, що правильно документовані OSINT-докази можуть бути критичною складовою там, де фізичний доступ обмежений.

Показовим прикладом ефективної співпраці українських органів і МКС стала справа про масові вбивства у Бучі, Ірпені та Гостомелі. В ході цього розслідування прокурор МКС Карім Хан підтвердив, що ці факти включено до міжнародного провадження щодо ситуації в Україні [1]. Представники МКС здійснювали виїзди на місця злочинів, проводили допити свідків та аналізували матеріали, зібрані українськими слідчими. Проте, як видається, успіх такої співпраці залежить від наявності національних протоколів взаємодії з МКС, що визначають процесуальний статус свідків, захист потерпілих та стандарти доказування, а поточна практика не забезпечує достатньої інтеграції українських слідчих і міжнародних експертів у режимі постійної координації, що знижує ефективність розслідувань і ризикує допустимістю доказів.

Варто також врахувати застереження зарубіжних експертів та фахівців, які часто в інтерв'ю у ЗМІ або ж у наукових дослідженнях останніх років [10] наголошують на важливості впровадження стандартів «quality control» у документуванні фактів, щоб запобігти втраті доказів на етапі досудового розслідування. Ця практика передбачає стандартизовані протоколи, контроль достовірності та процедури ревізії даних на ранніх стадіях.

Крім цього, значну увагу слід приділити судово-медичним та біологічним експертизам. На сьогодні законодавство України не містить чітких норм щодо визнання результатів міжнародних експертиз як доказів у національному судочинстві, необхідно встановити механізми взаємного визнання результатів експертиз, проведених міжнародними органами, щоб вони мали юридичну силу у національних провадженнях.

Відсутність системи ефективного обміну доказами особливо відчутна у справах про сексуальне насильство, катування та примусові зникнення. Правова невизначеність щодо стандартів «належної фіксації», «вільної згоди» та «конфіденційності» створює ризики недопустимості доказів у МКС. Європейський суд з прав людини у справі *Harkins v. the United Kingdom* (2012) підкреслив, що передача особи до іншої юрисдикції має супроводжуватись перевіркою дотримання процесуальних гарантій [12].

Іще одним напрямом, який потребує вдосконалення, є захист свідків і потерпілих у провадженнях, що ведуться на запит МКС. Станом на сьогодні в Україні відсутня окрема програма

або механізм захисту свідків у справах про міжнародні злочини, які розслідуються у взаємодії з МКС. У зв'язку з цим пропонується внести зміни до Закону України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [3], розширивши перелік осіб, які підлягають охороні, за рахунок свідків і потерпілих у справах міжнародного значення, включаючи ті, які перебувають під юрисдикцією МКС. Крім того, у практиці українських правоохоронних органів уже є окремі приклади успішної інтеграції національного процесу у міжнародне слідство. При розслідуванні злочинів, пов'язаних із воєнною агресією російської федерації, у багатьох випадках українські правоохоронні органи активно співпрацювали з іноземними слідчими місіями, групами з підтримки доказів, експертами МКС. Особливе місце тут посідає співпраця з Євроюстом, який координує роботу Об'єднаної слідчої групи (ІТ) із розслідування воєнних злочинів рф в Україні.

З огляду на викладене, актуальним завданням є розробка Концепції державної політики у сфері міжнародного кримінального правосуддя, яка б визначила стратегічні напрями співпраці України з МКС, Eurojust, Інтерполом та іншими міжнародними інституціями, а також передбачила уніфікацію процесуальних стандартів, створення національних реєстрів і баз даних для доказової інформації та нарощування кадрового потенціалу. Така потреба випливає з практичних рекомендацій і міжнародних стандартів щодо посилення національної спроможності у сфері документування міжнародних злочинів і координації з міжнародними партнерами [13].

Висновки. Враховуючи наведене, можна стверджувати, що у нинішніх умовах одним із першочергових завдань у контексті забезпечення міжнародного правосуддя є належна фіксація фактів учинення міжнародних злочинів, формування належної доказової бази, проведення судових експертиз, а також допит свідків із дотриманням стандартів міжнародного кримінального процесу. Разом із тим, на цьому етапі постає низка суттєвих проблем, які істотно ускладнюють ефективність співпраці України з Міжнародним кримінальним судом. Однією з ключових є відсутність компетенції МКС щодо злочину агресії у контексті взаємодії з Україною. Саме цей злочин є первинним і системоутворювальним, адже виступає пусковим механізмом для вчинення інших міжнародних злочинів – воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, які супроводжують збройну агресію російської федерації проти України. Безперечно, це не єдина проблема, з якою стикається сучасна система міжнародного кримінального правосуддя. Враховуючи складність, багатовимірність та високу суспільну значущість зазначеної проблематики, виникає нагальна потреба у її всебічному науковому дослідженні. Такий аналіз має бути спрямований на вироблення ефективних правових та інституційних механізмів, що у перспективі дозволили б удосконалити мандат і процедури Міжнародного кримінального суду, перетворивши його на справді універсальний інструмент міжнародної юстиції, спроможний забезпечувати притягнення до відповідальності за всі категорії міжнародних злочинів без винятку.

Список використаних джерел:

1. В Україні були скоєні злочини, які підлягають юрисдикції МКС - прокурор суду в Гаазі. 14.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3457786-v-ukraini-buli-skoeni-zlocin-aki-pidlagaut-urisdikcii-mks-prokuror-sudu-v-gaazi.html>
2. Виклики, що постали перед Україною в умовах міжнародного збройного конфлікту: воєнні злочини та злочин геноциду. Лабораторія законодавчих ініціатив. Швеція. Часопис «Парламент». Випуск 2 / 2023–2024. Швеція. С. 12. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/ali_chasopys_parliament_genocide.pdf
3. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>
4. Злочини, вчинені військовими рф під час повномасштабного вторгнення в Україну (станом на 31.01.2025). Національна поліція України. URL: <https://npu.gov.ua/news/zlochyyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhennnia-v-ukrainu-standom-na-31012025>
5. Поправки до Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо злочину агресії від 11.06.2010 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text
6. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17.07.1998 р. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
7. Статут Організації Об'єднаних Націй (з поправками). Статут Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй від 24.10.1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

8. Як зібрати докази російської агресії, щоб вони могли бути використані в суді. Суспільне. Новини. 7 квітня 2022. URL: <https://susplne.media/226015-ak-zibrati-dokazi-rosijskoi-agresii-sob-voni-mogli-buti-vikoristani-v-sudi-rozpovidaie-urist/>

9. Як Міжнародний кримінальний суд притягне Росію до відповідальності. Укрінформ. 15.12.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3154829-ak-miznarodnij-kriminalnij-sud-pritagne-rosiu-do-vidpovidalnosti.html>

10. Bergsmo Morten. Towards a Culture of Quality Control in Criminal Investigations. FICHL Policy Brief Series. No. 94. (2019). URL: https://www.toaep.org/pbs-pdf/94-bergsmo/?utm_source=chatgpt.com

11. Developing the Berkeley Protocol. UC Berkeley Human Rights Center. URL: https://humanrights.berkeley.edu/projects/developing-the-berkeley-protocol-on-digital-open-source-investigations/?utm_source=chatgpt.com

12. European Court of Human Rights. Harkins v. the United Kingdom, Application no. 71537/14, Judgment of 10 July 2012. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-175502%22%7D>

13. European Papers / European Forum. *The Joint Investigation Team in Ukraine: Challenges and Opportunities for International Cooperation* (15 Jan. 2024). URL: <https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/the-joint-investigation-team-in-ukraine-challenges-opportunities-international-criminal-court>

14. In Swift, Decisive Action, Security Council Imposes Tough Measures on Libyan Regime, Adopting Resolution 1970 in Wake of Crackdown on Protesters. URL: https://press.un.org/en/2011/sc10187.doc.htm?utm_source=chatgpt.com

15. Koenig A., Freeman L. Links in the Chain: How the Berkeley Protocol is Strengthening Digital Investigation Standards in International Justice. UC Berkeley Human Rights Center. 19 Mar. 2024. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/publications/links-in-the-chain-how-the-berkeley-protocol-is-strengthening-digital-investigation-standards-in-international-justice/>

16. Milanovic. M. Aggression and Legality: Custom in Kampala (September 11, 2011). Journal of International Criminal Justice, Vol. 10, 2012. P. URL: <https://ssrn.com/abstract=1925724>

17. Security Council Refers Situation in Darfur, Sudan, to Prosecutor of International Criminal Court. URL: https://press.un.org/en/2005/sc8351.doc.htm?utm_source=chatgpt.com

18. UC Berkeley Human Rights Center. The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations / UC Berkeley Human Rights Center ; developed with OHCHR. 2020 (updated). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf

19. William A. Schabas. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford University Press, 2016. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-international-criminal-court-9780198739777>

References:

1. V Ukraini buli skoieni zlochyny, yaki pidliahaiut yurysdyksii MKS - prokuror sudu v Haazi. 14.04.2022. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3457786-v-ukraini-buli-skoeni-zlocini-aki-pidlagaut-urisdikcii-mks-prokuror-sudu-v-gaazi.html>

2. Vyklyky, shcho postaly pered Ukrainoiu v umovakh mizhnarodnoho zbroinoho konfliktu: voienni zlochyny ta zlochyn henotsydu. Laboratoriia zakonodavchychkh initsiatyv. Shvetsiia. Chasopys «Parlament». Vypusk 2 / 2023-2024. Shvetsiia. S. 12. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/ali_chasopys_parliament_genocide.pdf

3. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia bezpeky osib, yaki berut uchast u kryminalnomu sudochynstvi» vid 23 hrudnia 1993 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3782-12#Text>

4. Zlochyny, vchyneni viiskovymy rf pid chas povnomasshtabnoho vtorhnennia v Ukrainu (stanom na 31.01.2025). Natsionalna politsiia Ukrainy. URL: <https://npu.gov.ua/news/zlochyny-vchyneni-viiskovymy-rf-pid-chas-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-v-ukrainu-standom-na-31012025>

5. Popravky do Rymskoho statutu Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu shchodo zlochynu ahresii vid 11.06.2010 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004-10#Text

6. Rymskyi statut Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu vid 17.07.1998 r. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

7. Statut Orhanizatsii Obiednanykh Natsii (z popravkamy). Statut Mizhnarodnoho Sudu Orhanizatsii Obiednanykh Natsii vid 24.10.1945 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text

8. Іак зібраты доказы російскай аграесіі, шчоб вонь мohlы buty vykorystani v sudi. Suspilne. Novyny. 7 kvitnia 2022. URL: <https://suspilne.media/226015-ak-zibrati-dokazi-rosijskoi-agresii-sob-voni-mogli-buti-vikoristani-v-sudi-rozpovidai-urist/>
9. Іак Mizhnarodnyi kryminalnyi sud prytiadne Rosiiu do vidpovidalnosti. Ukrinform. 15.12.2020. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3154829-ak-mizhnarodnij-kryminalnij-sud-pritagne-rosiu-do-vidpovidalnosti.html>
10. Bergsmo Morten. Towards a Culture of Quality Control in Criminal Investigations. FICHL Policy Brief Series. No. 94. (2019). URL: https://www.toaep.org/pbs-pdf/94-bergsmo/?utm_source=chatgpt.com
11. Developing the Berkeley Protocol. UC Berkeley Human Rights Center. URL: https://humanrights.berkeley.edu/projects/developing-the-berkeley-protocol-on-digital-open-source-investigations/?utm_source=chatgpt.com
12. European Court of Human Rights. Harkins v. the United Kingdom, Application no. 71537/14, Judgment of 10 July 2012. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-175502%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-175502%22]})
13. European Papers / European Forum. The Joint Investigation Team in Ukraine: Challenges and Opportunities for International Cooperation (15 Jan. 2024). URL: <https://www.europeanpapers.eu/en/europeanforum/the-joint-investigation-team-in-ukraine-challenges-opportunities-international-criminal-court>
14. In Swift, Decisive Action, Security Council Imposes Tough Measures on Libyan Regime, Adopting Resolution 1970 in Wake of Crackdown on Protesters. URL: https://press.un.org/en/2011/sc10187.doc.htm?utm_source=chatgpt.com
15. Koenig A., Freeman L. Links in the Chain: How the Berkeley Protocol is Strengthening Digital Investigation Standards in International Justice. UC Berkeley Human Rights Center. 19 Mar. 2024. URL: <https://humanrights.berkeley.edu/publications/links-in-the-chain-how-the-berkeley-protocol-is-strengthening-digital-investigation-standards-in-international-justice/>
16. Milanovic. M. Aggression and Legality: Custom in Kampala (September 11, 2011). Journal of International Criminal Justice, Vol. 10, 2012. R. URL: <https://ssrn.com/abstract=1925724>
17. Security Souncil Refers Situation in Darfur, Sudan, to Rosecutor of International Sriminal Sourt. URL: https://press.un.org/en/2005/sc8351.doc.htm?utm_source=chatgpt.com
18. UC Berkeley Human Rights Center. The Berkeley Protocol on Digital Open Source Investigations / UC Berkeley Human Rights Center ; developed with OHCHR. 2020 (updated). URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/2024-01/OHCHR_BerkeleyProtocol.pdf
19. William A. Schabas. The International Criminal Court: A Commentary on the Rome Statute. Oxford University Press, 2016. URL: <https://global.oup.com/academic/product/the-international-criminal-court-9780198739777>